

Kitap İnceleme/Book Review

Bir Devlet Adamından Medeniyet Manifestosu: Medeniyetler ve Şehirler

*

Kamil Yeşil

Ahmet Davutoğlu
Medeniyetler ve Şehirler
İstanbul, 2016, Küre Yayınları, 272 sayfa.

Anadolu'nun manevi mimarlarından Hacı Bayram-ı Veli Hz.lerinin çok katmanlı bir şiirinde Ankara'nın kuruluşuna işaret vardır. Gerçekte tasavvufi bir remz olan şiirde dil, insanın yaratılışını, iki cihan arasındaki konumunu, bir ayna olarak yansıttığı güzellikleri anlatacak şekilde kullanılmıştır:

*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde
Bakıcak dîdâr görinür ol şârın kenâresinde
Nâgihân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak arasında
Evet, şiirde denildiği gibi, insan şehri yapar; fakat şehir de insanı yapar.*

Şehrin insanı yapışı ve şekillendirişi giderek zenginleşir ve çok boyutlu bir nitelik kazanır. Bu da bizi, şehrin; milleti/toplumunu yapmasına/şekillendirmesine götürür. Şehrin inşa edilişi ile şehrin insanı inşa edişi aynı zamanda gerçekleşir. Böylece şehir hem özne hem nesne olur; dönüştürürken dönüşür.

Şiirdeki şehir, kalp aynası olarak yorumlansa da insanın şekillendirdiği mekân, içteki güzelliği dışa yansıttığı için git gide ilahi güzellikten bir parça olur. O kadar ki şehrin doğal güzelliğine eklenmiş insanî güzelliği ile o mekânı, cennete, cennetten bir parçaya benzetiriz.

Medeniyetimizde; sadece tabiat güzelliği bakımından değil; huzur, sükûn, rahatlık, refah seviyesi, güvenlik, kardeşlik, sevgi, kulluk neşvesi yattığı için cennete benzettiğimiz çok şehrimiz oldu. Bu tür şehirleri çoğalt-

mak dünyayı cennet haline getirmek olacaktı. Bunun cehdine de girildi. Diğer yandan adı sanı lanetle anılan, yeryüzünden silinen “cehennem şehirler” de var ki onların da tarihi insanlığın tarihi kadar eski.

Şehir, öncelikle toplum, sonra da o toplumun meydana getirdiği değerlerin tümünü barındırdığından “medeniyet” olarak adlandırılır.

Yeryüzünde yine yeniden var olduğumuzu göstermek, davasını güttüğümüz İslam medeniyetini yeniden diriltmek için, genel olarak medeniyetlerin özel olarak da İslam şehirleri üzerinden bize ait olan medeniyetin geçirdiği evreleri, varsa tıkanma noktalarını bilmemiz gerekir. Ahmet Davutoğlu tam bu noktada bir başvuru kaynağı hatta “şehir ve medeniyet manifestosu” diyebileceğimiz bir kitap sunuyor. Bir akademisyen bakışıyla kaleme aldığı *Medeniyetler ve Şehirler* kitabı, bol kaynaklı, atıflı, teknik bilgilerle donatılmış olsa da insan gerçekliğinden uzak değil. İfadelerinden anlıyoruz ki yazar, kendisini akademik bilgi ile sınırlandırmamış, üzerinde kalem oynattığı şehirleri yerinde görmüş, gözlemlemiş ve kısmi de olsa hissettiklerini yazıya aktarmıştır.

İçindekiler bölümü, kitabın genel bir fotoğrafını verdiği için ana hatları ile *Medeniyetler ve Şehirler*'e bakalım:

Davutoğlu, şehir ve medeniyet arasındaki köklü ilişkinin farkına İstanbul ve Konya'nın benliğindeki tesirinden hareketle varır. Şehirler ona “hoca” olur. Bu şehirler tabii ki Mekke-Medine, Kudüs ve İstanbul'dur. Sonra bu farkındalığa, felsefi derinlik ve aidiyet duygusunun verdiği kıyaslama ile Batı Medeniyetine ait *Kibir-Hiçlik Dengesi New York; Medeniyet Kurucu Antik Başşehir Roma; Tanrıların Ölümlüleriyle Birlikte Yaşadığı Katmandu; Medeniyetler Arası Etkileşimin Eksen Şehri Kahire; Şehir Geleneğimizin Şiirsel Özü Şiraz ve İsfahan* gibi eksen şehirler eklenir.

Davutoğlu araştırmacı kişiliğini, akademik dikkatlerini ve eserde inşa edeceği manifestoyu eserin ikinci bölümünde gösterir. Bu bölüm Osmanlı şehirlerine, tarih yazımı-şehir tarihi ilişkisine ayrılmıştır.

Eserin en önemli bölümü şehirlerin medeniyet ilişkisi bakımından ele alındığı bölümdür.

Bu bölümde yazar, şehirleri merkez edinerek bir medeniyet eleştirisi, bir medeniyet teklifi, bir medeniyet manifestosu yapar. Eserin en özgün sayfalarını meydana getiren bu bölümde şehirler şöyle sınıflandırılır:

Bir Medeniyete Öncü/Kurucu Şehirler: Pataliputra, Atina, Roma ve Medine,
Bir Medeniyet Tarafından Kurulan Şehirler: Bağdat, Kurtuba, Delhi, İsfahan, Pekin, Paris, Londra, Berlin, Amsterdam, Moskova, St. Petersburg,
İslâm Şehri: Yeni "Medine"lerin Farklı Kültür Havzalarında İnşası,

Medeniyetlerin Oluşumuyla Aktarılan/Taşınan Şehirler: İskenderiye, Konya, Bursa ve Saraybosna

Siyasi Güç Kayması ve Medeniyet Dönüşümüyle Öneminin/Ruhunu Kaybeden "Hayalet Şehirler": Kurtuba, Gırnata, Selanik ve Bahçesaray,

Bir Medeniyetle Birlikte Tasfiye Edilen Şehirler: Mohenjo-Daro, Harappa, Persepolis, Otrar (Fârâb) ve Tenochtitlan,

Jeokültürel/Jeoekonomik Etkileşim Hattı Üzerindeki Şehirler,

Farklı Medeniyetleri Buluşturan/Dönüştüren/Dönüştüren Şehirler: Kudüs, Kahire, İstanbul,

Medeniyetler ve Şehirler bir ret ve eleştiri üzerine kurulmuştur. Davutoğlu'nun bu konuda muhatabı Weber'dir, Weber'in *The City*'de dile getirdiği kapitalizmin temelini oluşturan görüştür.

Weber, bilindiği gibi söz konusu eserinde, şehir sosyolojisinde modern toplumun ortaya çıkışını şehirleşme olgusuyla birlikte ele alır. Weber'e göre kendisi modern bir olgu olan şehir, Batı'ya has bir tarihî sürecin ürünüdür ve tarih boyunca en gelişmiş ve ileri toplum modeli olan modern toplumun da merkezinde yer alır. Weber'e göre bir yerleşimin şehir olarak tanınabilmesi için ekonomisinin ticarete ve üretime dayanması, tarım ekonomisi olmaması ve bir pazara sahip olması şarttır.

Ona göre "kara şehirleri" (tarım ve tüketim şehirleri: Çin'den Mısır'a kadar tüm Doğu şehirleri kara şehirleridir) ve "kıyı şehirleri" (ticaret ve üretim şehirleri: Antik Yunan şehirleri, Ortaçağ Akdeniz şehirleri, Londra ve Paris gibi modern finans şehirleri) vardır.

İslâm medeniyetinin şehir örneği ise Hz. Peygamberin sağlığında iken inşa ettiği; metafizik ile toplumsal düzen ve mekânı bütünleştiren Medine'dir.

"Metafizik bilinç ile fizikî mekân arasında kurulan bu bağ, inancın ve ona dayalı varlık-bilgi-ahlak paradigmasının erken bir aşamada tarihîleşmesini sağlamıştır. Böylece Medine sadece bir şehir olmakla kalmamış, daha sonraki nesillerce başka mekânlar için de geçerli olacak metafizik-tarih, inanç-düzen, zihniyet-hayat buluşmasının ilk modeli olarak algılanmıştır."

Davutoğlu, eserde ele aldığı şehirleri "kadim"e uygun olarak kuruluşuna kadar götürmeye gayret ediyor. Bilindiği gibi kadim, kıdem'den gelir ve Allah için kullanıldığında "öncesiz, başlangıcı olmamak", eşya için ise "öncesi bilinmemek, ilk örnek, bilinmeyen ilk dönemlerden beri" karşılığında kullanılır.

"Kadim medeniyet" öncelikle din ile ilişkili bir duruma işaret eder. Çünkü insanlığın tarihi peygamberlerle dolayısıyla vahiyle, metafizik veya fizikötesi âlem ile başlar. Fizik ötesi bilgi; davranışlarımızı dilimizi, giyim kuşamımızı,

davranış kalıplarımızı, müziğimizi, ritüellerimizi, davranışlarımızın cereyan ettiği, oturduğumuz, çalıştığımız, ibadet ettiğimiz mekânları, içinde yaşadığımız toplumu, devlet idaresini, dünyaya bakışımızı belirler. Şehirler bu belirlemenin merkezinde yer alır.

Medeniyetler ve Şehirler'de "şehir" bu anlamda nüfusu belli bir orana ulaşmış yerleşim merkezi değildir, devlet merkezidir, devlettir. Söz konusu şehirlerin başkent oluşu, ticaret, bilim, sanat, inanç, siyaset, ibadet ve güç merkezi oluşu hep bu başkent oluşu ile ilgilidir.

Sultan, padişah, kral, han, orada/sarayda oturur. Saray'ı ayakta tutan değerler saray etrafında temerküz eder. Etba, millet öncelikle bu Saray'ın etrafındadır ve dalga dalga yayılarak mülkü/vatanı/devleti meydana getirir.

Şehrin devlet oluşu şuradan bellidir ki kadim şehirler, site-devletleridir aynı zamanda. Atina gibi. M. Hamidullah Hoca da Efendimizin inşa ettiği devlete Medine Site Devleti adını verir. Biz Belh Sultanı İbrahim b. Edhem dediğimiz zaman devasa bir ülkeden değil, Belh şehri etrafında kümelenen yerleşim merkezlerinden söz ederiz.

Medeniyetler ve Şehirler'de bir cümle ile ifade edilen ve aslında birkaç makale yazılabilecek örf, hukuk ilişkisi, şer'i kaynaklardan biri olarak kabul edilen Medine örfü, bir yönü ile din-toplum-şehir-medeniyet ilişkisine, bu bağlamda medeniyetin kurucu unsuru olarak dine, sünnetin önemine büyük bir atfı yapmakta; diğer taraftan bu özelliğini kaybeden İslam dünyasındaki medeniyet krizinin köklerine de işaret etmektedir.

Modern zamanların şehirlerinde yaşanan hayat, din için norm oluşturma seviyesine hiçbir zaman çıkamamıştır; bu ayrıcalık sadece İslam dünyasına aittir.

Davutoğlu, dönüşen ve dönüştüren şehirler başlığında genel bir hat çizse de özele ve örnelemeye pek yer vermemektedir. Bilindiği gibi dönüşme ve dönüştürme işleminde iki yön vardır:

Pozitif bakan yön, negatife bakan yön. Acaba kim, kimi daha çok dönüştürmüştür? Aldıkları ile verdikleri arasındaki makas kimin lehine kimin aleyhine açılmıştır? Dönüştürmeyi hep olumlmalı mıyız? Bu bağlamda kozmopolit şehirlerden söz edebilir miyiz? vs.

Medeniyetin temel göstergeleri olarak eserde öne çıkan somut karşılık din, dil, etnisitenin birbirine gösterdiği anlayış ile, bu anlayışın kaybolduğu, bu kayboluşun dini bir kisveye bürünerek kendisinin dışında kalan her şeyi ötekileştirdiği, hayat hakkı tanımadığı olgusudur. İbrani-Hristiyani gelenek bu konuda iyi bir sınav verememiş ve şehirleri/devletleri yıkan, ortadan kaldıran bir vandallığa dönüşmüştür.

Kapı olayı eserde özel olarak durulması gereken bir medeniyet adlandırmasıdır ve bize aittir. Edirnekapı, Topkapı, Tebrizkapı, Erzincankapı, gibi isimlendirmeler okuyucuyu Yusuf ve kardeşlerine “Şehrin farklı kapılarından girin” diyen Hz. Yakup geleneğine kadar götürüyor.

Bazı şehirler mistik bir yönelimle yerleşirken, bazı şehirler tamamen otorite merkezlidir. Papa, mabed, imparatorluk, ordu, tanrısal güç, kutsallık, hac, ziyaret ve ticaret-nüfuz. Ortaçağ şehirlerinin ayırt edici bu özellikleri Weber’de üretim, pazar, ticaret yani kapitalizm olarak tezahür eder ve Batı’nın şehir-medeniyet paradigmasını oluşturur.

Davutoğlu bu paradigmaya karşı metafizik boyutu olan, hak-hukuk anlayışı üzerinde yükselen, bir arada yaşamayı gerçekleştirmiş, paylaşımcı bir şehir-medeniyet anlayışı teklif eder.

Bir eksiklikten değil ama olsaydı süper olacaktı denilebilecek bir ayrıntıdan söz edeceksek o da ele alınan eserlerin, mekanların ayrıntılı olarak incelenememesi, en, boy, derinlik yanında metafizik ürperti, sanatsallık, orijinallik, estetik açıklamalara yer verilmemesidir. Şüphesiz Davutoğlu’ndan *Beş Şehir* üslubu ve perspektifi beklemiyoruz. Bir mimariye nerden bakılırsa ne, nasıl görünür? Bir taşta çeşmede olursa nasıl, camide olursa nasıl, sarayda olursa nasıl bakılır? Bütün bunlar sanat tarihçisinin işi. İnsan, Kudüs’ü gezerken, Medine’de dolaşırken, Bursa’da nefeslenirken sadece tarihe yolculuk yapmaz, adeta bir miraç mucizesi yaşayarak ölümsüzlüğe de adım atmaz mı? Yakup Kadri’nin Muradiye yazısında dile getirdiği gibi aynı zamanda ölmeye değer, ölünecek şehirlerdir bizim şehirlerimiz. Türbe içinde barındırdığı cesedi diriltmiş ve aramıza salmıştır. Cami, medrese, şifahane, aşhane, köprü, konak, saray, köşk, kütüphane vs. Adı ve işlevi farklı olan bu mekanlarda somutlaşmış bir medeniyet perspektifi vardır ki biz o eserlerde Sinan’ı sadece mimar olarak değil, ressam, musikişinas, heykeltıraş, hattat, müzehhip olarak da görürüz. Acaba esere eklenen haritalara bir de dönemin temsil gücü olan eserlerden fotoğraflar da eklense miydi?

Eser aracılığıyla Davutoğlu, o mekanı, o medeniyeti edebiyata taşıyan Mevlana, Babürşah, Puşkin gibi edebiyat adamları ile atf düzeyinde de olsa irtibata geçiriyor. Sodom ve Gomora, Pompei gibi şehir devletleri/ümmeتلer helak olmuş/edilmiş medeniyetler çizgisinde yer alsada yazar bu kadar derine inmez. Tıpkı İstanbul’un fethini anlatan İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar’a değinilmediği gibi.

Yazar fetih düşüncesi ile ele geçirme/işgal zıtlığı üzerine kurduğu doğubatı medeniyet anlayışını somut olaylar üzerinden açıklıyor ki bu daha çok bizim tarihimizin iftihar sahnelerini oluşturuyor.

Şehirleri medeniyet merkezli olarak temellendirmesi, gruplandırması eseri özgün kılan en önemli özellik.

Yazarın tabii ki şehirleri var.

Bu şehirler tabii ki Kudüs, tabii ki İstanbul. Arada Kahire, Şam, Bağdat, Semerkant, Kurtuba, Isfahan, Bahçesaray, Saraybosna gah hüznün gah gözlere gurur verin ışıltısı ile sizleri selamlaya da gönlünüz kurucu şehir Medine'de, Allah adına ilk binayı barındıran ve kutsalın yere-insana-tarihe değdiği Mekke'de ve bizi Hz. Süleyman'a, Davud'a, Yusuf'a Hz. İbrahim'e bağlayan kadim Kudüs'te kalıyor.

Sonuç itibariyle boşuna gezmemiş, gezdiği yerler ile ruhi bir bağ kurmak istemiş, anlamak istemiş, ayrıntılara dikkat etmiş, medeniyetini seven bir akademisyenden ziyade bir düşünce adamı ile karşı karşıyayız. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* ile bir düşünce adamı olduğunu zaten ortaya koymuş; Başbakan olarak bu kariyerine "devlet adamlığı" da eklemişti. *Şehirler ve Medeniyetler* ile düşünce adamlığı yönünü kavileştirmiş bir Davutoğlu ile karşılaştık. Zaten Eflatun da "filozofların devlet adamı olması veya devlet adamlarının filozof olması gerektiğinden" bahsetmez mi? Benim asıl merak ettiğim hususlardan biri şu oldu:

Başbakanlık'ı bıraktıktan hemen sonra yayımlanan bu eser, aradaki birkaç aylık zamanda yazılmış olamaz. Anlaşıyor ki Ahmet Davutoğlu bir taraftan idari işlerle uğraşırken ilimden, okumaktan, yazmaktan hiç ayrılmamış. Bu, şu demek: Ahmet Davutoğlu bundan sonraki hayatında ilme, düşünmeye, yazmaya ve paylaşmaya daha çok zaman bulacak. Bu da Türk okuyucusu için büyük bir kazanç olacaktır.

Kamil Yeşil,

İlk ve orta öğrenimini Çine'de; yüksek öğrenimini 1987 yılında Erzurum, A.Ü. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Rize, Çorum, Manisa ve Ankara'da öğretmenlik yaptı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü Kültür Komisyonlunca yürütülen çeşitli program ve projelerde görev aldı. Marmara Üniversitesi'nde Türk-İslam Sanatları alanında yüksek lisans programına devam etti. Anlatılarda Hoca Tipleri üzerinde çalıştı. Ulusal ve uluslararası çeşitli bilimsel kongrelere katıldı. Hikayeleri; Türk Edebiyatı, Yönelişler, Dergâh, Kaşgar, Hece gibi dergilerde; inceleme ve makaleleri İlim ve Sanat, Tarih ve Düşünce, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları ve İslamiyat'ta yayımlandı. Balın Tuzu Eksik adlı eseri ile Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2001 yılının hikâyecisi seçildi. 2015'ten beri Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi olarak görev yapmaktadır.